

Osídlenie, hospodárske pomery a materiálna kultúra feudálneho Hlohovca vo svetle archeologických výskumov a nálezov

IVAN PASTOREK

Hlohovec (okr. Trnava) patril v období feudalizmu k typickým feudálnym mestám na západnom Slovensku. Prvýkrát sa spomína v známej zoborskej listine z r. 1113, a to ako majetok uhorského panovníka. Tu sa uvádza hrad Hlohovec, vtedy centrum komitátu. Prvé mestské privilégia obdržal Hlohovec v r. 1362.

Pôvodným feudálnym vlastníkom Hlohovca bol panovník, no od r. 1275 patril príslušníkom mocných feudálnych rodov. Z hlohovského hradu spravovali mesto a rozsiahle feudálne panstvo na jeho okolí Ujلاكovci, Thurzovci, Forgáčovci, páni z Mitrovíc a Erdödyovci.

Obr. 1. Základové murivo stavby, odkryté vo vnútornom dvore pôvodného fran-tiškánskeho kláštora. Foto: P. Ardan.

Obr. 2. Zachované murivo kamenného domu z 15.–16. storočia v centrálnej časti Hlohovca. Foto: A. Psica.

Obr. 3. Časť pece na Podzámskej ulici. 12.–13. storočie. Foto: A. Psica.

Hlohovec mal v období feudalizmu vlastnú samosprávu, rozvinuté poľnohospodárstvo, remeslá i obchod. V čase vrcholného feudalizmu patril k 52 mestám na Slovensku.

Do roku 1958 výlučným prameňom k stredovekým dejinám mesta bol archívny materiál. Archeologické doklady do tohto roku chýbali. V roku 1958 bol realizovaný prvý archeologický výskum z oblasti stredovekej archeológie, a to odkrytie hrnčiarskych pecí datovaných do 14. st. (Polla, Rejholec 1961, 259 n.).

Pravidelné archeologické výskumy začalo realizovať Okresné múzeum v Hlohovci od roku 1972. Vtedy spolu s Okresnou pamiatkovou správou v Trnave uskutočnilo archeologický výskum pamiatkového komplexu tzv. špitálika a kostolíka sv. Ducha. Po tomto výskume nasledovali ďalšie a tak do roku 1983 sa realizovali výskumy, ktoré môžeme rozdeliť na archeologické výskumy pamiatkových objektov a na výskumy a prieskumy uskutočňované na miestach zemných prác. Boli realizované archeologické výskumy pamiatkových objektov spomínaného špitálika a kostolíka sv. Ducha, bývalého františkánskeho kláštora, kostola Vŕschsvätých, hlohovského zámku a cintorínskej kaplnky P. Márie. Výskumom tzv. špitálika a kostolíka sv. Ducha na Hollého ul. sa zistilo osídlenie lokality pred vznikom sakrálneho objektu, pôvodný pôdorys kostolíka z polovice 14. storočia, pochovávanie v interiéri a v okolí pamiatkového komplexu. Zistený pôdorys patrí k ojedinelým pôdorysom gotických sakrálnych stavieb na Slovensku (Pastorek 1978, 496). Úpravy vonkajšieho a vnútorného dvora bývalého františkánskeho kláštora (teraz budova múzea) a zemné práce v areáli príľahlého kostola Vŕschsvätých boli motívom realizácie archeologických výskumov v rokoch 1975–1977. Vo vnútornom dvore pôvodného františkánskeho kláštora boli odkryté základy stavby v tvare písmena L (obr. 1) a provizórna dielňa na liatic zvonov. Archeologický výskum pamiatkových objektov, nachádzajúcich sa na okraji pôvodného stredovekého intravilánu Hlohovca, doložil stredoveké osídlenie zo 14.–15. storočia, priniesol mnohé poznatky o materiálnej kultúre obyvateľov kláštora (hlinený, sklenený a kovový inventár) a zistil ohradový múr stredovekého a neskôr novovekého cintorína v okolí kostola Vŕschsvätých (Pastorek 1977, 220 a 1978, 188).

V súčasnosti prebieha archeologický výskum zámku Hlohovec a cintorínskej kaplnky Panny Márie. Archeologický výskum najvýznamnejšej architektonickej pamiatky mesta, hlohovského zámku, bol situovaný do blízkosti južnej steny budovy. Tu sa zistili mohutné až štvormetrové navážky a osídlenie z 12.–15. storočia (Pastorek 1983, 193). V prípade cintorínskej kaplnky P. Márie ide o objekt, ktorý svojim pôdorysom (obdĺžniková loď a polkruhová apsida) pripomína románske stavby. Čiastočne sa preskúmala plocha v okolí sakrálneho objektu, no presvedčivé dôkazy o románskom pôvode kaplnky sa nám doteraz nepodarilo zistiť.

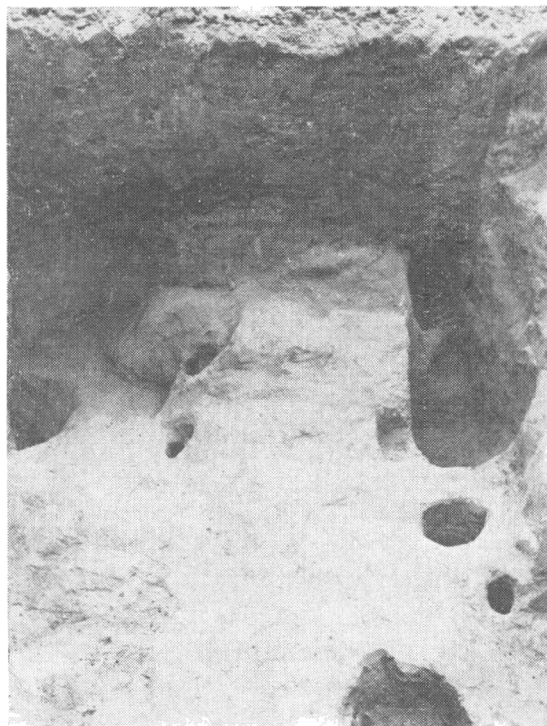
Archeologické prieskumy a zbery motivované zemnými prácami, uskutočnilo múzeum predovšetkým v južnej časti mesta, to znamená tam, kde sa realizovala rozsiahla bytová výstavba spojená s budovaním občianskej vybavenosti. Okrem toho miestami predstihových a záchranných archeologických výskumov, prieskumov a zberov bola centrálna časť mesta Gottwaldovo námestie, ulica SNP a Malinovského ulica. Archeologické výskumy a prieskumy sa uskutočňovali pri plnení úloh v oblasti starších dejín, numizmatiky a spočiatku podobne ako i v poslednom období i na úseku novších dejín. Nepriaznivo to ovplyvnilo finalizáciu výsledkov jednotlivých výskumov a spracovanie zbierkového fondu z oblasti stredovekej archeológie.

Základným cieľom archeologických výskumov bol tak prieskum spomínaných pamiatkových objektov, ako i výskum osídlenia, hospodárskych pomerov a materiálnej kultúry feudálneho Hlohovca. Sledovanie osídlenia bolo zvlášť dôležité pre obdobie 12. a prvej polovice 13. storočia, pretože z tohto obdobia nám chýbajú

písomné doklady o existencii včasnostredovekej osady Hlohovec (Lchotská 1968, 55). Archeologickými výskumami sa potvrdila jej predpokladaná existencia a bolo zistené, že pôvodná podhradská stredoveká osada, presnejšie povedané jej podstatná časť, sa rozkladala v južnej časti mesta. Náznaky o osídlení v 12.–13. storočí sa však našli i v pôvodne stredovekej severozápadnej časti mesta (arcál kostola Všetichsvätých na Komenského ulici). Včasnostredoveká osada Hlohovec bola zničená pustošivým tatárskym vpádom a na jej území ako aj v jej blízkosti vznikli dve sídelné jednotky a to osada pôvodného obyvateľstva t. j. Starý Hlohovec a osada hostí najskôr Slovákov a neskôr Nemcov (Nový Hlohovec), (Lchotská 1968, 160). Archeologickými výskumami sme samozrejme nepostihli rozdelenie mesta, avšak bolo možné sledovať celkový rozsah stredovekého feudálneho Hlohovca. Archeologickými, zväčša záchrannými výskumami sme v rámci riešenia úlohy osídlenia získali základné informácie o spôsobe bývania obyvateľov stredovekého Hlohovca.

Vo včasnom stredoveku podstatná časť obyvateľov Hlohovca obývala polozemnice a zemnice zahĺbené buď čiastočne alebo úplne do hlinitého a hlinito-piesčitého podlažia. Z nich sa zachovali zväčša profily, alebo časti pôdorysu (Závalie, Podzámska ulica). Dokladom osídlenia vo včasnom stredoveku boli tiež rôzne typy jám, obilné jamy a predovšetkým pece. Zahĺbené príbytky pretrvávali i do 14. až 15. storočia, kedy však prevládajúcim typom boli už nadzemné príbytky. V centrálnej časti mesta (Gottwaldovo námestie) sa nachádzali kamenné domy (obr. 2), od konca 15. a začiatku 16. storočia s pomerne rozsiahlymi pivnicami.

Dokladmi hospodárskeho života stredovekého Hlohovca boli výrobné objekty a nálezy viažuce sa k remeslám a k poľnohospodárstvu. Z objektov to boli rôzne typy pecí, remeselnícke dielne a obilné jamy. Z nálezov ide o kováčsku trosku, ke-

Obr. 4. Časť kováčskej dielne s kolovou konštrukciou. 14.–15. storočie. Foto: A. Psica.

ramický odpad z hrnčiarских dielní a archeobotanický a osteologický materiál. Za pozornosť stojí, že v intraviláne Hlohovca sa odkrylo temer dve desiatky pecí, predovšetkým datovaných do 12.–13. storočia (obr. 3). Tieto pece výrazne koncentrované na Podzámskej ulici boli podľa našej interpretácie používané na pečenie chleba, praženie zrna, prípadne ako kováčske vyhne (Pastorek 1981, 216). Ich tvar bol rôzny a to či už kruhový, oválny, obdĺžnikový, no temer všetky pozostávali z kompaktného do červena prepáleného dna a z klenby. Dno bolo v niektorých prípadoch viackrát obnovované a jeho podkladom bývali i fragmenty tenkostennej prípadne hrubostennej keramiky. Časti keramiky nám slúžili ako dôležitý a v mnohých prípadoch jediný datovací prostriedok. Z pecí svojou veľkosťou a tvarom vynikala pec odkrytá na Michalskej ulici. Pec dlžky 437 cm a zachovanej výšky 140 cm mala kolmé na povrchu vyhladené steny a dno s dvoma plytkými žliabkami. Jej výplň tvorili žliabkované tehly. Možno slúžila na vypaľovanie zásobníc, no nie je vylúčená i iná funkcia, napr. na pečenie chleba (Pastorek 1983, 194).

Ďalšími archeologickými objektami, dokladajúcimi hospodársku činnosť feudálneho Hlohovca boli už spomínané tri hrnčiarske pece odkryté v roku 1958, potom hrnčiarska pec s vertikálnymi, mierne šikmými stenami na Michalskej ulici datovaná do 16. storočia (Pastorek 1980, 158) a kováčske dielne z 15. storočia (Pastorek 1980, 158). Dielňa na Podzámskej ulici mala jednoduchú kolovú konštrukciu a bola vybavená pecou v severovýchodnom rohu (obr. 4). Ďalšiu, na Michalskej ulici naproti tomu zahĺbili do sterilného podložia na spôsob pivnice. V oboch prípadoch sprievodným materiálom boli nálezy kováčskej trosky.

Z oblasti stredovekého poľnohospodárstva sú doložené početné obilné jamy zväčša obvyklého hruškovitého profilu a kruhového pôdorysu. Boli zahĺbené do hlinitého a hlinito-piesčitého podložia, ich steny častokrát omazali šedou kompaktnou zeminou. Vo výplni jám sa nachádzalo pomerne veľa dokladov materiálnej kultúry.

Najpočetnejším nálezovým materiálom, získaným archeologickými výskumami, prieskumami a zbermi bola keramika najčastejšie vo fragmentoch. Z celých a rekonštruovaných predmetov z pálennej hliny sa získali hrnce, krčahy, zásobnice, pokrývky, misky, kahance, praslensy, kachlice a nechýbala ani keramická plastika (obr. 5). Najpočetnejšie sú zastúpené pokrývky, pozornosť si zasluhuje keramika z 12.–13. storočia, časti hrubostenných zásobníc, ukážky gotických pohárov a kach-

Obr. 5. Stredoveká hlinená plastika. Nález vo dvore kostola Všetechsvätých. Foto: M. Novotná.

lice s figurálnym motívom. Výklenková kachlica s námetom sv. Juraja a Margaréty je pekným príkladom neskorogotického výtvarného prejavu (Holčík 1978, obr. 35). V prípade keramiky bol získaný obraz o vývoji stredovekej keramiky, ktorá sa zväčša vyrábala v miestnych hrnčiarskych dielňach.

Ďalšiu skupinu dokladov hmotnej kultúry tvoria kovové predmety prípadne ich časti. Zo železných výrobkov ide o poľnohospodárske náradia, remeselnícke nástroje, predmety používané v domácnostiach a v menšej miere i o zbrane. Z medi a bronzu boli vyrobené stredoveké šperky (prsteň, privesok), ktoré sa zvyčajne našli ako súčasť hrobového inventáru stredovekých cintorínov. Pri výskume cintorínov v okolí sakrálnych pamiatkových objektov sme získali i mince ako dôležitý datovací prostriedok. Strieborné mince, tiež významný doklad hospodárskych pomerov v meste, sa nachádzali i v skúmaných stredovekých objektoch, a to buď ojedinele alebo hromadne. Vďaka archeologickým výskumom evidujeme v Hlohovci dva poklady strieborných stredovekých mincí (Pastorek 1982, 215, Pastorek 1983, 193).

Keďže sme archeologickými výskumami a zbermi sledovali osídlenie, hospodárske pomery a predovšetkým materiálnu kultúru feudálneho Hlohovca komplexne, treba nám spomenúť i materiálne doklady datované do polovice 19. storočia. Archeologickými výskumami a zbermi sme získali a zbierkový fond múzea obohatili o pomerne početný súbor hrčiny, majoliky, kachlic a sklenených i kovových predmetov. Medzi najvýznamnejšie patria sklenené nádoby zo 17.–18. storočia, habánska majolika a renesančné kachlice.

Archeologické objekty a nálezy získané výskumami, prieskumami a zbermi treba charakterizovať ako dôležitý doklad o sídelných pomeroch, hospodárskom živote a materiálnej kultúre stredovekého a vôbec feudálneho Hlohovca. Zvlášť výrazne sa to prejavilo v oblasti poľnohospodárstva a remesiel.

Literatúra

- Holčík, Š. 1978: Stredoveké kachliarstvo. Bratislava.
Lehotská, D. 1968: Hlohovec a jeho okolie. Bratislava.
Pastorek, I. 1977: Výsledky archeologického výskumu v Hlohovci – v areáli múzea. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1976. Nitra. 219–220.
Pastorek, I. 1978: Záverečná etapa archeologického výskumu bývalého františkánskeho kláštora v Hlohovci, AVANS 1977. 187–189.
Pastorek, I. 1978: Kostolík sv. Ducha. Výsledky archeologického výskumu a čiastočného reštaurátorského prieskumu, A. R. XXX. 496–503.
Pastorek, I. 1980: Výskum stredovekého a pravekého osídlenia v Hlohovci, AVANS 1979. 157–159.
Pastorek, I. 1981: Archeologický prieskum v Hlohovci v roku 1980, AVANS 1980. 216–217.
Pastorek, I. 1982: Významné stredoveké nálezy v centre mesta Hlohovec, AVANS 1981. 215–217.
Pastorek, I. 1983: Archeologické výskumy v Hlohovci, AVANS 1982. 193–194.
B. Polla, E. Rejholec, 1961: Nález stredovekých hrnčiarskych pecí v Hlohovci, Slovenský národopis IX, 259–269.

Zusammenfassung

Besiedlung, Wirtschaftsverhältnisse und materielle Kultur der feudalen Stadt Hlohovec im Lichte archäologischer Untersuchungen und Funde

Hlohovec (Bezirk Trnava) gehörte im Zeitalter des Feudalismus zu den typischen landesfürstlichen Städten der Westslowakei. Als Zentrum einer umfangreichen Feudalherrschaft besaß die Stadt eine hochentwickelte Gewerbe- und Agrarwirtschaft, vor allem Winzerei. Von der Burg Hlohovec aus, die am frühesten zu einem klassizistischen landesfürstlichen Sitz umgebaut wurde, verwalteten die Herrschaft Hlohovec die Familien Ujlak, Thurzo, Forgáč, die Herren von Mitrovic und Erdödy.

Die Burg wird in einer Urkunde aus dem Jahr 1113 erwähnt, Hlohovec selbst um die Mitte des 13. Jahrhunderts (Lehotská 1968).

Quellen zu der Geschichte des feudalen Hlohovec boten vor allem Archivmateriale, zu denen sich seit dem Jahr 1958 und besonders nach dem Jahr 1972 auch zahlreiche archäologische Objekte und Funde gestellt. Im Jahr 1958 unternahm man eine Erkundung mittelalterlicher Töpferöfen (Polla, Rejholec 1961, 259 f.) und seit dem Jahr 1972 führt das Bezirksmuseum der Stadt bis zum heutigen Tag archäologische Untersuchungen, Erkundungen und Sammelaktionen auf dem inneren Stadtgebiet von Hlohovec durch. Es handelt sich um Untersuchungen denkwürdiger Objekte und Erkundungen bei Erdarbeiten. Untersucht wurden vor allem das sogenannte Spitälchen und die kleine Hl.-Geist-Kirche, das Areal des einstigen Franziskanerklosters und der Allerheiligen-Kirche. In der letzten Zeit unternimmt das Museum archäologische Untersuchungen des Schlosses und der Marienkapelle auf dem Friedhof.

Im Zuge der archäologischen Untersuchung des Spitälchens und Hl.-Geist-Kirchleins stellte man den in der Slowakei einzigartigen Grundriß eines gotischen Sakralbau aus der Mitte des 14. Jahrhunderts fest (Pastorek 1978, 496). Die Untersuchungen des einstigen Franziskanerklosters (heute das Museumsgebäude) und der hl.-Geist-Kirche brachten Belege für eine mittelalterliche Besiedlung seit dem 12. Jahrhundert und die Entdeckung der Fundamente eines L-förmigen Bauwerks, das man in den Rahmen des 14. Jahrhunderts stellt (Pastorek 1977, 220). Im Zusammenhang mit der Realisierung des bedeutendsten Denkmals von Hlohovec, des Schlosses, wurden Erkenntnisse der Besiedlung des ursprünglichen Burggeländes im 12.-15. Jahrhundert gewonnen (Pastorek 1983, 193). Das zuletzt untersuchte Objekt, die Friedhofskapelle der Gottesmutter, ist vom Standpunkt seiner architektonischen Entwicklung interessant. Die Untersuchungen sind ähnlich wie im Fall des Schlosses noch nicht beendet.

Schon die Untersuchungen der denkwürdigsten Objekte brachten zahlreiche Erkenntnisse über die Besiedlung, die wirtschaftlichen Verhältnisse des feudalen Hlohovec, aber die wichtigsten Ergebnisse in dieser Hinsicht sind Rettungsaktionen im Intravillan von Hlohovec zu verdanken. Vor allem wurden die Beweise für eine Besiedlung aus dem 12.-13. Jahrhundert erbracht und man vermochte den Umfang des feudalen Hlohovec im gipfelnden Mittelalter zu bestimmen. Freigelegt wurden Behausungen der stärksten Bevölkerungsschicht im Mittelalter, der Bauern und Handwerker. Im Frühmittelalter bewohnte diese vor allem Wohngruben und Grubenhäuser, die im Laufe des 14.-15. Jahrhunderts von oberirdischen Behausungen abgelöst wurden, zu denen verschiedene Wirtschaftsobjekte gehörten. Im Zentrum der mittelalterlichen Stadt standen steingemauerte Häuser mit umfangreichen Weinkellern.

Zur Beleuchtung der wirtschaftlichen Verhältnisse trugen vor allem Funde von Öfen, Handwerkstätten und Getreidegruben bei, ganz abgesehen von archäobotanischem und osteologischem Material. Am zahlreichsten waren die Ofenfunde, während im Intravillan von Hlohovec fast zwanzig außerhalb von Behausungen situierte Öfen gefunden wurden. Die meisten lassen sich in das 12.-13. Jahrhundert datieren und dienten nach Interpretation des Autors zum Brotbacken, Getreidedörren und als Schmiedeeisen. Sie besaßen rechteckige, ovale und runde Formen, bestanden aus einem flach geglätteten Boden und der Überwölbung, die jedoch nur in zerstörtem Zustand erhalten blieb. Besonders auffallend war ein 437 cm langer Ofen mit senkrechten Wänden und flachem Boden.

An Werkstätten als Produktionsobjekten wurden Töpferöfen und zwei Schmiedewerkstätten freigelegt, eine mit einer Pfahlkonstruktion und eine andere nach Art der Bierkeller vertiefte (Pastorek 1979, 158). Als Beweise der Produktionstätigkeit wurden Ofenfunde und eiserne Fragmente entdeckt, die Agrarwirtschaft belegten Getreidegruben, außerdem Funde archäobotanischen und osteologischen Charakters. Nicht zuletzt bezeugen das feldwirtschaftliche Niveau Funde von Agrargerät und Gegenständen, die einen Bestandteil der materiellen Kultur der Einwohner des mittelalterlichen Hlohovec bildeten.

Am zahlreichsten waren keramische Fragmente. An ganzen Gefäßen und Gegenständen aus gebranntem Ton barg man verschiedene Topftypen, Deckel, Kacheln, Pokale, Schüsseln, Leuchter und es fehlten nicht einmal keramische Plastiken. Der Fund einer Kachel mit dem Motiv des hl. Juraj (St. Georg) und Margarethes bot einen interessanten künstlerischen Gegenstand aus dem 15. Jahrhundert (Holčík 1978, Abb. 35). Belege der handwerklichen Produktion und materiellen Kultur boten vor allem Erzeugnisse der örtlichen Schmiede: Handwerksgerät, Baueisen, Haushaltsgegenstände, verzinnt auch Waffen und Reiterzubehör. Selten waren mittelalterliche Schmuckstücke und Massenfunde mittelalterlicher Münzen (Pastorek 1982, 215, Pastorek 1983, 193).

Die bei Untersuchungen, Erkundungen und Sammelaktionen gewonnenen archäologischen Objekte und sonstige Funde bieten wichtige Beweise der Siedlungsverhältnisse, des Wirtschaftslebens und der materiellen Kultur des mittelalterlichen und feudalen Hlohovec. Besonders deutlich hat sich das im Bereich der Feldwirtschaft und Handwerke erwiesen.

Abbildungen:

1. Grundmauerwerk eines im Innenhof des ehemaligen Franziskanerkloster freigelegten Bauwerks. Foto: P. Ardan.
2. Erhalten gebliebenes Mauerwerk eines steingebauten Hauses aus dem 15.-16. Jahrhundert im Zentralteil von Hlohovec. Foto: A. Psica.
3. Teil eines Ofens in der Podzámská-Straße, 12.-13. Jahrhundert. Foto: A. Psica.
4. Teil einer Schmiedewerkstätte mit Pfostenkonstruktion. 14-15. Jahrhundert. Foto: A. Psica.
5. Mittelalterliche Tonplastik. Fund im Hof der Allerheiligenkirche. Foto: M. Novotná.